

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

© 2019 КРАМАРЕВ Г. В., ШЛИКОВА В. О., ЛЕВАНДА О. М.

УДК 339.56

Крамарев Г. В., Шликова В. О., Леванда О. М. Аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельної діяльності України

Метою статті є визначення проблем у зовнішньоторговельній діяльності України, які можуть спричинити незадовільний стан зовнішньоекономічної безпеки країни. На основі даних за період 2011–2017 рр. досліджено динаміку основних кількісних характеристик зовнішньої торгівлі, структурні зрушення у зовнішній торгівлі (за допомогою індексів Л. Казинця та В. Рябцева), а також структуру зовнішньої торгівлі за регіонами України. Визначено такі ключові проблеми, які обумовлюють високі ризики зовнішньоекономічної безпеки країни: значне скорочення обсягів зовнішньої торгівлі; переважання від'ємного торговельного сальдо; високі значення відношення загального експорту й імпорту до ВВП; слабкий розвиток торгівлі з країнами ЄС; низький рівень диверсифікації товарних позицій експорту та його сировинна спрямованість; втрата традиційних ринків збуту машинобудівної продукції; на регіональному рівні має місце деформована структура зовнішньої торгівлі, коли основним експортером та імпортером товарів і послуг є м. Київ.

Ключові слова: експорт, імпорт, товари, послуги, динаміка, структурні зрушення.

Рис.: 14. **Табл.:** 9. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 16.

Крамарев Геннадій Віталійович – кандидат економічних наук, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: kramarev@ukrngi.com

Шликова Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, сектор енергетичної безпеки та енергозбереження, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.shlykova@ukr.net

Леванда Олена Михайлівна – здобувач, сектор макроекономічного аналізу та прогнозування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

УДК 339.56

UDC 339.56

Крамарев Г. В., Шлыкова В. А., Леванда Е. М. Анализ динамики и структуры внешнеторговой деятельности Украины

Kramarev H. V., Shlykova V. O., Levanda O. M. Analyzing the Dynamics and Structure of the Foreign Trade Activity of Ukraine

Целью статьи является определение проблем во внешнеторговой деятельности Украины, которые могут повлечь за собой неудовлетворительное состояние внешнеэкономической безопасности страны. На основе данных за период 2011–2017 гг. исследованы динамика основных количественных характеристик внешней торговли, структурные сдвиги во внешней торговле (с помощью индексов Л. Казинца и В. Рябцева), а также структура внешней торговли в разрезе регионов Украины. Определены ключевые проблемы, обуславливающие высокие риски внешнеэкономической безопасности страны: значительное сокращение объемов внешней торговли; преобладание отрицательного торгового сальдо; высокие значения доли общего экспорта и импорта в ВВП; слабое развитие торговли со странами ЕС; низкий уровень диверсификации товарных позиций экспорта и его сырьевая направленность; потеря традиционных рынков сбыта машиностроительной продукции; на региональном уровне имеет место деформированная структура внешней торговли, когда основным экспортером и импортером товаров и услуг является г. Киев.

Ключевые слова: экспорт, импорт, товары, услуги, динамика, структурные сдвиги.

Рис.: 14. **Табл.:** 9. **Формул.:** 3. **Библ.:** 16.

Крамарев Геннадий Витальевич – кандидат экономических наук, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kramarev@ukrngi.com

Шлыкова Виктория Александровна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, сектор энергетической безопасности и энергосбережения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: v.shlykova@ukr.net

Леванда Елена Михайловна – соискатель, сектор макроекономического анализа и прогнозирования, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

The article is aimed at defining the problems in foreign trade activity of Ukraine, which may entail unsatisfactory status of foreign economic security of the country. Based on data from 2011 to 2017, the dynamics of the main quantitative characteristics of foreign trade, structural shifts in foreign trade (with the help of indices of L. Kazinets and V. Ryabtsev), and also structure of foreign trade in the context of regions of Ukraine are researched. The key problems determining high risks of foreign economic security of the country are defined: significant reduction of volumes of foreign trade; prevalence of negative trade balance; high value of the share of total exports and imports in GDP; weak development of trade with the EU countries; low level of diversification of export commodity positions and its raw material orientation; loss of traditional market of machine-building products; at the regional level, there is a deformed structure of foreign trade, while the main exporter and importer of goods and services is the city of Kiev.

Keywords: exports, imports, goods, services, dynamics, structural shifts.

Fig.: 14. **Tbl.:** 9. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 16.

Kramarev Hennadii V. – Candidate of Sciences (Economics), Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kramarev@ukrngi.com

Shlykova Viktoriia O. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Sector of Energy Security and Energy Saving, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.shlykova@ukr.net

Levanda Olena M. – Applicant, Sector of Macroeconomic Analysis and Forecasting, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

Роль зовнішньої торгівлі як одного з ключових факторів економічного розвитку країни доведена на теоретичному й емпіричному рівнях і визнана значною кількістю дослідників. Торгові потоки між країнами визначаються множиною різних чинників як економічного, природного, так і політичного характеру. Процеси глобалізації, вертикальної спеціалізації країн разом із намаганням забезпечити ресурси економічного розвитку останнім часом значно змінили напрямки торгових потоків у світі. Водночас розширення мережі різноманітних торгових об'єднань, угод і розвиток Світової організації торгівлі сприяє розвитку взаємодії між країнами, водночас створюючи додаткові ризики для економічної, зокрема зовнішньоекономічної безпеки [1; 2].

З точки зору подальшого дослідження можливостей включення України у світові ланцюги створення вартості саме аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельної діяльності країни дозволяє визначити етапи, на яких це включення відбувається, оскільки носієм доданої вартості є товари та послуги, що перетинають кордон.

Метою статті є визначення проблем у зовнішньоторговельній діяльності України, які можуть спричинити незадовільний стан зовнішньоекономічної безпеки країни.

Аналіз зовнішньої торгівлі України здійснено за схемою, наведеною на рис. 1.

Рис. 1. Узагальнена структура аналізу та виявлення проблем зовнішньоторговельної діяльності України

Протягом досліджуваного періоду 2011–2017 рр. Україна мала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі у 2014–2016 рр. Водночас у цей період продовжувалась тенденція скорочення обсягів експорту й імпорту, початок якої зафіксовано у 2013 р. Натомість у 2017 р. відбулось зростання експорту й імпорту порівняно з 2016 р. в 1,17 та 1,24 рази відповідно, внаслідок чого сформувалось негативне сальдо зовнішньої торгівлі у розмірі 2501,1 млн дол. США [3–6].

Найбільший дефіцит торгового балансу в країні спостерігався у 2012 р. і складав 8985,3 млн дол. США.

Структура експорту й імпорту зазнала незначних змін щодо співвідношення товарів і послуг. Частка експорту послуг у загальному експорті України в 2017 р. зросла порівняно з 2011 р. на 1,1 відсотковий пункт (в. п.) і складала 17,8 %. Частка послуг в імпорті зросла на 2,8 в. п. і складала 9,9 % [3–6].

Динаміку обсягів зовнішньої торгівлі України за період 2011–2017 рр. наведено на рис. 2.

Важливим показником при аналізі стану зовнішньоекономічної діяльності країни є співвідношення обсягів експорту й імпорту до валового внутрішнього продукту (ВВП), за допомогою якого оцінюється рівень експортної та імпортної залежності економіки [7]. У період 2011–2016 рр. імпорт товарів і послуг становив щороку більше 50 % ВВП і коливався у межах від 52,1 % до 56,4 %, у той час як співвідношення експорту до ВВП лише у 2015 р. перевищило поріг у 50 % ВВП (рис. 3).

Таким чином, можна констатувати критичну залежність економіки країни від імпорту. При цьому експорт України є переважно сировинним і складається із проміжних товарів з відносно низькою технологічною

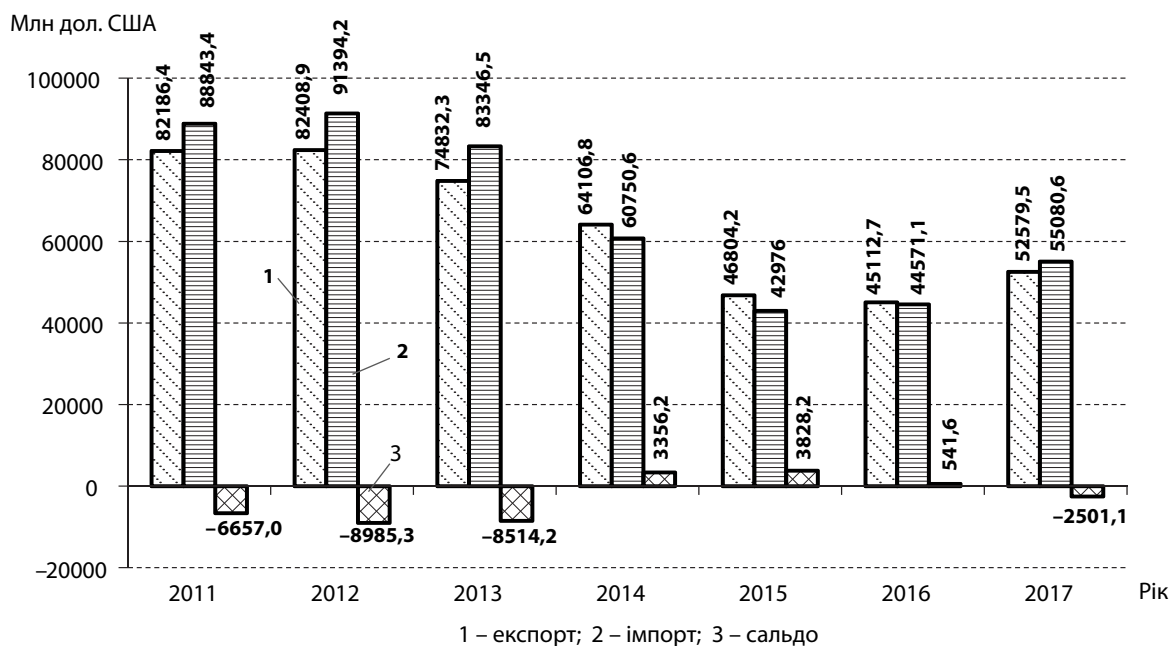

Рис. 2. Обсяги зовнішньої торгівлі України в 2011–2017 рр. [3–6]

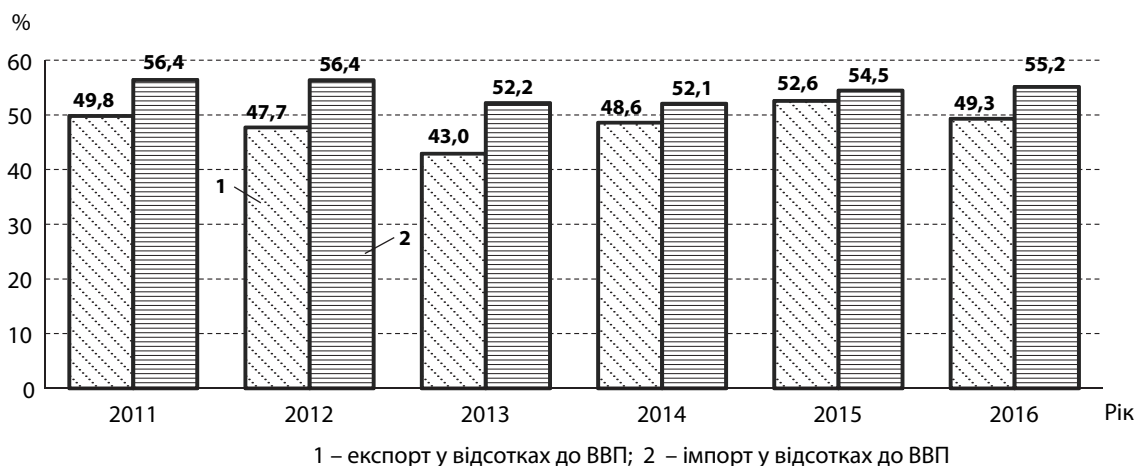

Рис. 3. Динаміка відношення експорту й імпорту до ВВП України [8]

складовою [9]. Найбільша частка в експорті товарів як у 2011 р., так і в 2017 р. належала групам товарів «недорогоцінні метали та вироби з них» та «мінеральні продукти», хоча частка першої з них зменшилась у 2017 р. на 8,9 в. п., а другої зросла на 6,3 в. п. (рис. 4).

У 2017 р. порівняно з 2011 р. відбулося суттєве зростання в експорті частки товарної групи «живі тварини; продукти тваринного походження» (у 4,7 разу), і вдвічі збільшилась частка групи «текстильні матеріали та текстильні вироби». Крім того, незначне збільшення частки в експорті спостерігалось за товарними групами «продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «засоби наземного транспорту». Проте суттєве зменшення частки мало місце за товарною групою «продукти рослинного походження і жири та олії тваринного або рослинного походження».

Аналіз структури експорту й імпорту за окремими видами товарів дозволив конкретизувати основні їх позиції. Так, у 2017 р. 20 % експорту товарів склали чорні

метали, що на 7 в. п. менше, ніж у 2011 р. На друге місце перемістилися зернові культури, частка яких зросла порівняно з 2011 р. на 9,7 в. п., на третє – жири та олії зі зростанням на 5,6 в. п. (рис. 5).

Більше ніж удвічі за проаналізований період зросла частка в експорті насіння і плодів олійних рослин. При цьому значно скоротилась частка експорту мінеральних палив, нафти і продуктів її перегонки – у 4,6 разу. Негативною тенденцією є суттєве скорочення такого виду машинобудівної продукції, як залізничні локомотиви, а також хімічної – добрив. Частка інших видів товарів в експорті не зазнала суттєвих змін.

Щодо окремих товарів, які переважали в експорті, то в 2017 р. це була пшениця на суму 4290,7 млн дол. США, прокат готових чорних металів – 4104,7 млн дол. США, нафта або нафтопродукти, одержані з бітумінозних матеріалів, крім сирих, – 2759,1 млн дол. США та соняшникова олія – 2588,2 млн дол. США [6].

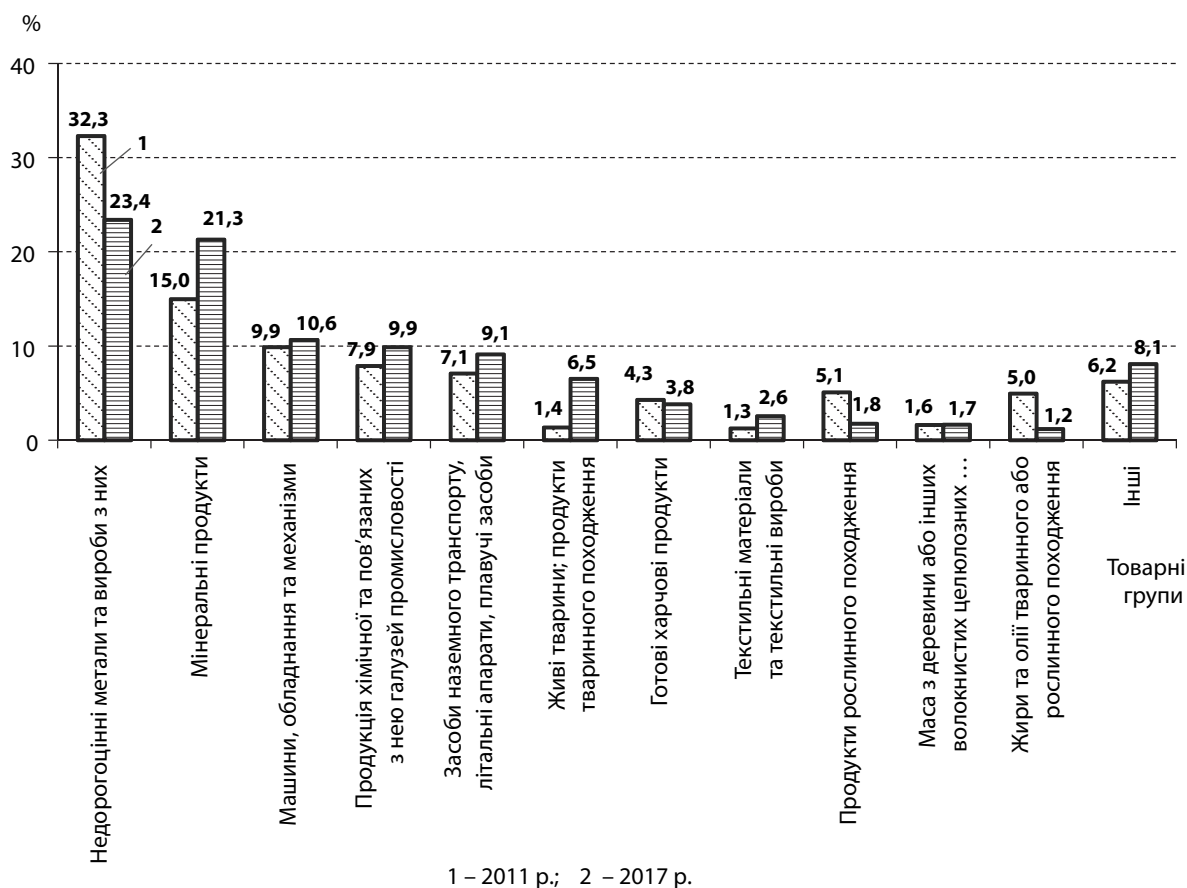

Рис. 4. Динаміка частки окремих товарних груп у структурі експорту України [3; 6]

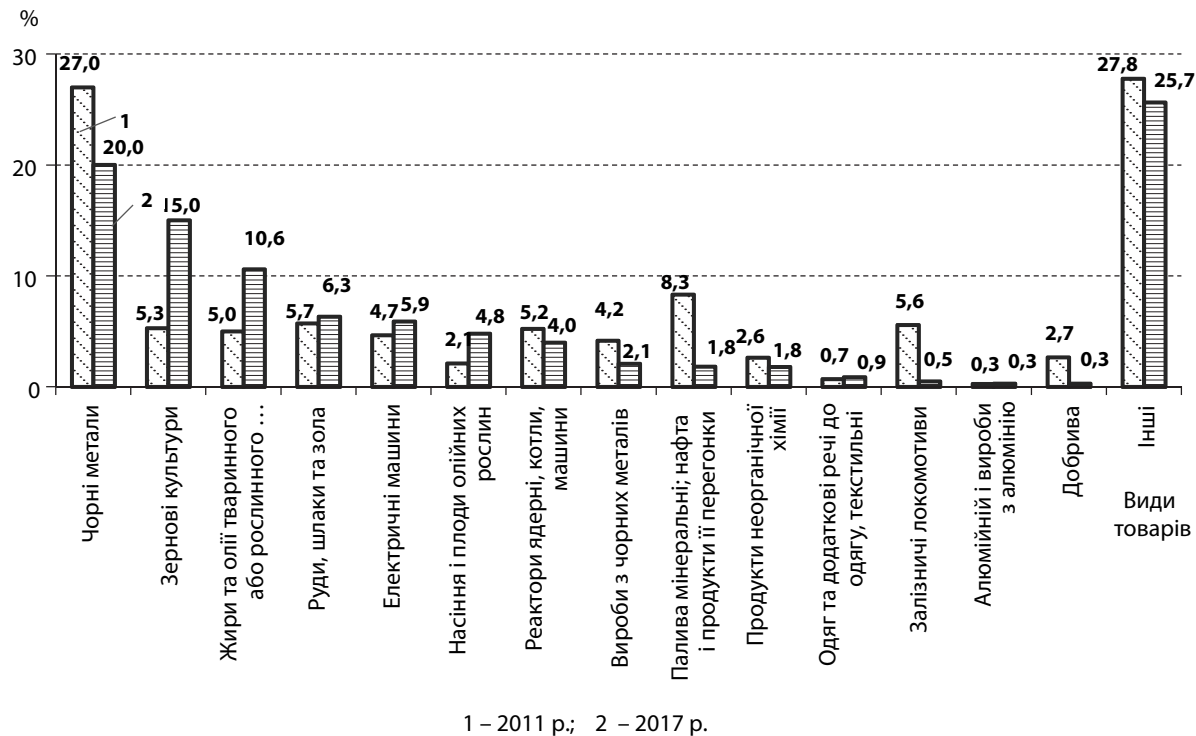

Рис. 5. Зміни у структурі експорту України за видами товарів [3; 6]

Зміни у товарній структурі експорту України

Показник	Значення	
	для товарів за розділами УКТЗЕД	для товарів за групами УКТЗЕД
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	2,39	0,60
Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	4,24	1,70
Індекс В. Рябцева	0,26	0,28

Джерело: авторські розрахунки.

Результати обчислення коефіцієнтів абсолютних структурних зрушень Л. Казинця свідчать про зменшення величини абсолютних структурних зрушень при деталізації товарних позицій, що пояснюється чутливістю величини коефіцієнтів до кількості одиниць у порівнюваних сукупностях.

Щодо індексу В. Рябцева, то за однойменною шкалою рівень відмінності товарної структури експорту класифікується як істотний.

Ключовими позиціями за питомою вагою в імпорті товарів залишаються мінеральні продукти, машини, обладнання та механізми, а також продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (рис. 6).

Слід зазначити зменшення частки мінеральних продуктів на 11,2 в. п., збільшення частки машин, обладнання та механізмів – на 4,5 в. п. та продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – на 3,5 в. п., також на 1,1 в. п. збільшилася частка в імпорті текстильних виробів і матеріалів. Частка інших товарних груп в імпорті не зазнала суттєвих змін. Зменшення частки імпорту мінеральних продуктів могло б мати позитивний ефект, якби не компенсувалося, як свідчать статистичні дані, зростанням імпорту продуктів хімічної промисловості, тобто продуктів, для виробництва яких частково й імпортувалася мінеральна сировина. Отже, відбулася переорієнтація імпорту з сировини на продукцію обробної промисловості з більшою доданою вартістю, яка до того ж у попередні роки вироблялась в Україні. Таким чином, зниження імпорту мінеральної сировини не є однозначно позитивною тенденцією, а має і негативні наслідки.

У структурі імпорту товарів спостерігалось зменшення частки палив мінеральних, нафти та продуктів її перегонки, а також збільшення частки продукції машинобудування, яка посіла за цим показником з другого по четверте місце (рис. 7). Крім того, збільшилася на 0,9 в. п. частка в імпорті полімерів і пластмас.

У 2017 р. основними імпортованими продуктами в Україну були, зокрема, дизельне паливо (газолін) на суму 4143,8 млн дол. США, газ природний – 3227,9 млн дол. США, бензин автомобільний –

При дослідженні статистичних сукупностей поширеним є використання спеціальних коефіцієнтів (індексів) для порівняння структур різноманітних явищ у часі та просторі [10–12]. Враховуючи особливості використання та наявні недоліки окремих модифікацій цих коефіцієнтів, для оцінки структурних змін, що відбулися в експорті та імпорті товарів України у 2017 р. порівняно з 2011 р., було використано такі:

- ★ лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця:

$$L = \frac{\sum_{j=1}^n |d_{j1} - d_{j0}|}{n}; \quad (1)$$

- ★ квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця:

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (d_{j1} - d_{j0})^2}{n}}; \quad (2)$$

- ★ індекс В. Рябцева:

$$I_{\text{Рябцева}} = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (d_{j1} - d_{j0})^2}{\sum_{j=1}^n (d_{j1} + d_{j0})^2}}, \quad 0 \leq I_{\text{Рябцева}} \leq 1. \quad (3)$$

Слід відзначити, що серед усіх коефіцієнтів лише для індексу В. Рябцева розроблена шкала оцінювання рівня значущості змін у структурі досліджуваних сукупностей (табл. 1) [11; 12].

Таблиця 1

Шкала оцінювання структурних зрушень за індексом В. Рябцева

Інтервали значень індексу	Міра структурних відмінностей
0,000 – 0,030	тотожність структур
0,031 – 0,070	вельми низький рівень відмінності структур
0,071 – 0,150	низький рівень відмінності структур
0,151 – 0,300	істотний рівень відмінності структур
0,301 – 0,500	значний рівень відмінності структур
0,501 – 0,700	вельми значний рівень відмінностей структур
0,701 – 0,900	протилежний тип структур
0,901 та вище	повна протилежність структур

Наведені вище показники були розраховані для товарів за розділами I–XVIII, XX–XXI Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), а також для товарів за групами УКТЗЕД в обох випадках із додатковою позицією «товари, придбані в портах».

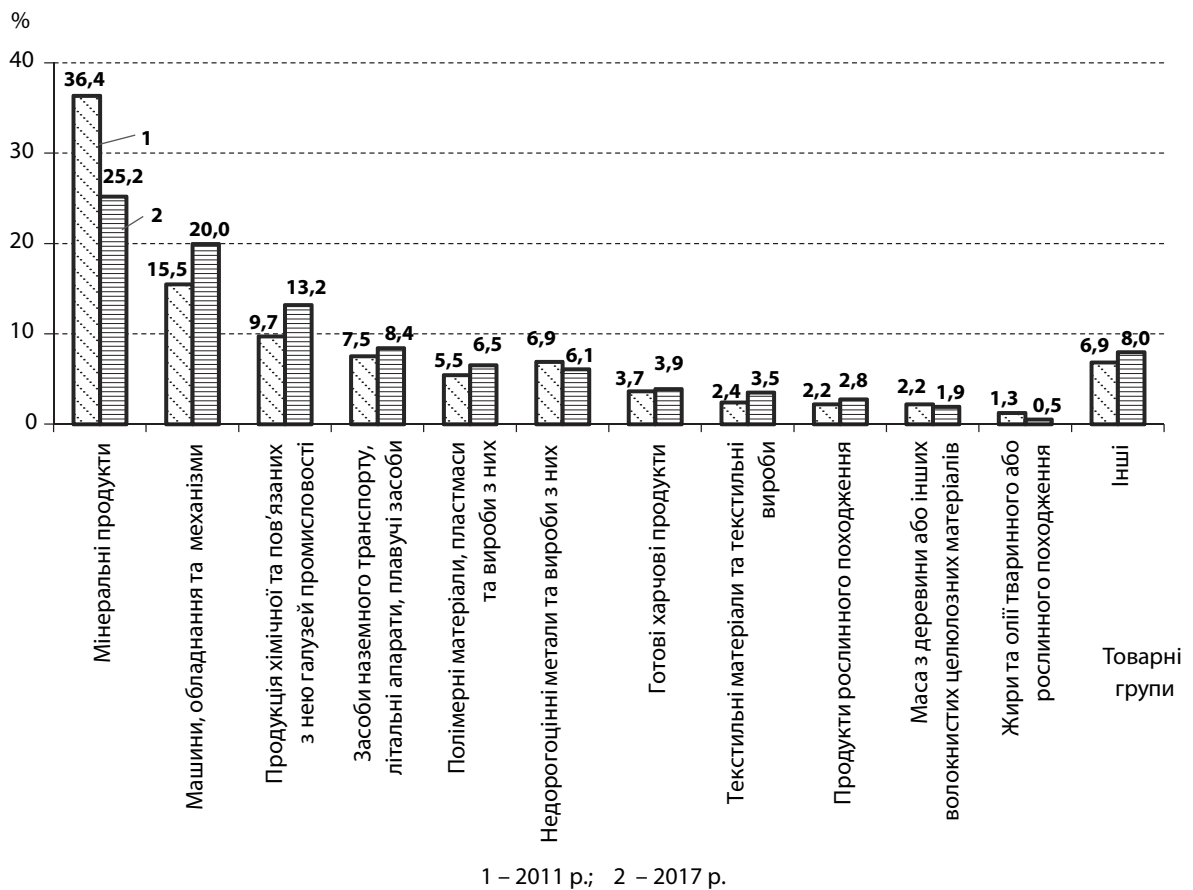

Рис. 6. Динаміка частки окремих товарних груп у структурі імпорту України [3; 6]

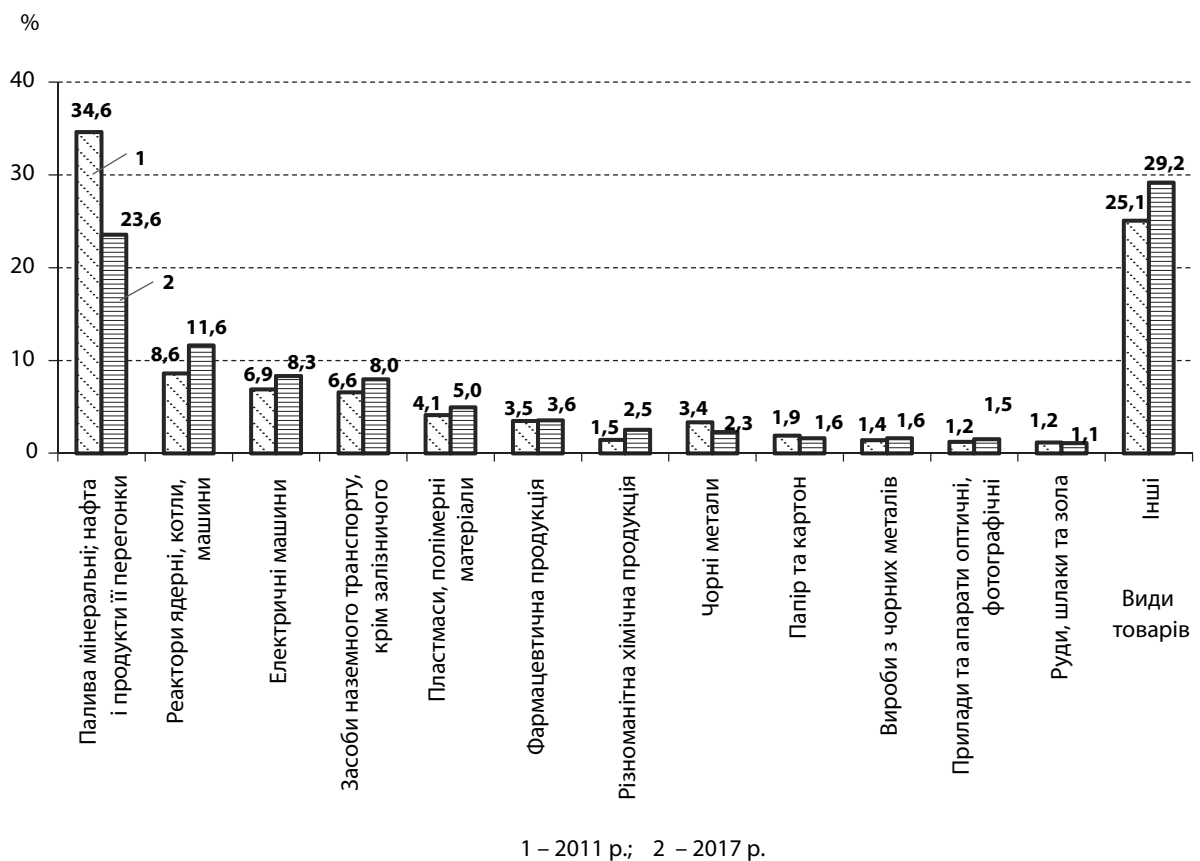

Рис. 7. Зміни у структурі імпорту України за видами товарів [1; 6]

2792,2 млн дол. США, лікарські засоби – 2078,3 млн дол. США та легкові автомобілі – 1439,1 млн дол. США [9].

Аналогічно експорту товарів були розраховані значення коефіцієнтів структурних зрушень в імпорті товарів (табл. 3).

Таблиця 3

Зміни у товарній структурі імпорту України

Показник	Значення	
	для товарів за розділами УКТЗЕД	для товарів за групами УКТЗЕД
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	1,33	0,32
Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	2,97	1,29
Індекс В. Рябцева	0,17	0,19

Джерело: авторські розрахунки.

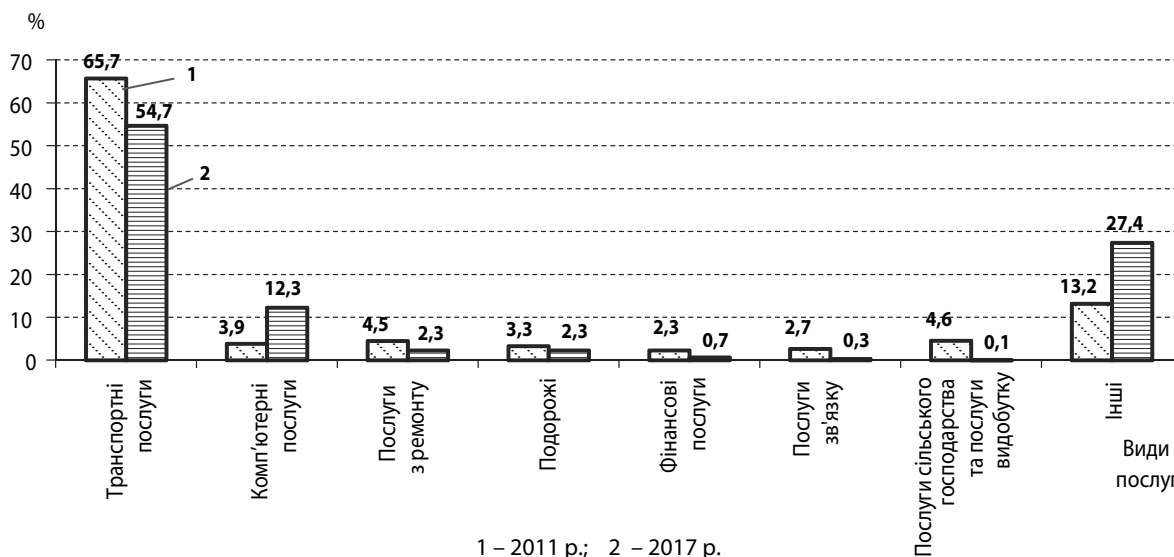

Рис. 8. Динаміка структури експорту послуг України [3; 6]

Таблиця 4

Зміни у структурі експорту послуг України

Показник	Значення	
	для послуг за розділами КЗЕП	для послуг за під-розділами КЗЕП
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	2,26	1,58
Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	3,92	2,71
Індекс В. Рябцева	0,11	0,20

Джерело: авторські розрахунки.

Якщо порівнювати зміни у товарній структурі імпорту із змінами в структурі експорту, то вони є меншими за коефіцієнтами Л. Казинця, хоча за шкалою В. Рябцева класифікуються також як істотні.

Експорт послуг України більше ніж на 50 % складався із транспортних послуг, частка яких у 2017 р. порівняно з 2011 р. скоротилась на 11 в. п. і склала 54,7 % (рис. 8).

Позитивна тенденція мала місце щодо частки комп'ютерних послуг, яка зросла у 3,2 разу у 2017 р. порівняно з 2011 р. За рештою основних видів послуг відбулось скорочення цього показника.

Аналогічно аналізу змін у структурі експорту та імпорту товарів з використанням показників (1–3) були визначені величини структурних зрушень у зовнішній торгівлі послугами, що мали місце у 2017 р. порівняно з 2011 р. Розрахунки здійснювались для послуг за розділами I–XII Класифікатора зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП), а також для послуг у розрізі окремих підрозділів КЗЕП (табл. 4).

За шкалою В. Рябцева рівень відмінності структури експорту послуг класифікується як низький для укрупнених груп послуг та істотний для більш деталізованих.

Імпорт послуг в Україну є більш диференційованим, ніж експорт. На першому місці за часткою послуг знаходились транспортні, на другому – фінансові послуги у 2011 р. та державні у 2017 р. (рис. 9).

Що стосується змін у структурі послуг, слід відзначити зростання частки державних послуг та послуг, пов'язаних із подорожами у 2,4 разу та 2 рази відповідно, а також помітне скорочення фінансових послуг – у 2 рази.

Величини структурних зрушень за усіма видами послуг наведені в табл. 5.

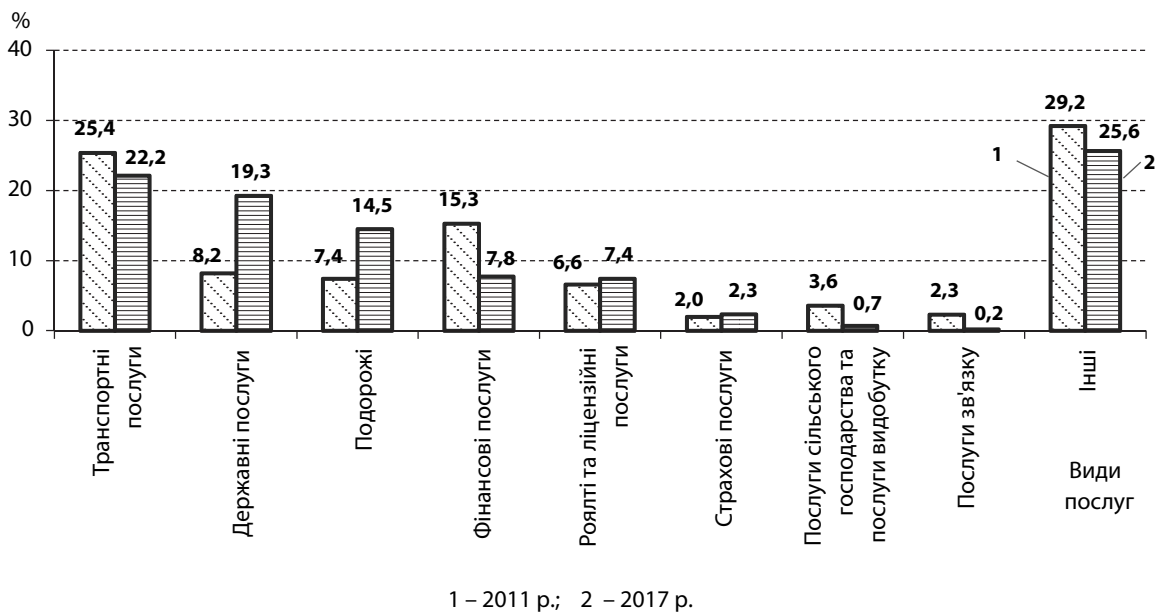

Рис. 9. Динаміка структури імпорту послуг України [3; 6]

Таблиця 5
Зміни у структурі імпорту послуг України

Показник	Значення	
	для послуг за розділами КЗЕП	для послуг за під-розділами КЗЕП
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	3,36	1,95
Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	4,76	3,30
Індекс В. Рябцева	0,22	0,31

Джерело: авторські розрахунки.

Результати розрахунків дозволяють стверджувати, що зміни у структурі імпорту послуг були більш значними, ніж в експорті.

У цьому випадку за шкалою В. Рябцева рівень відмінності структури імпорту послуг класифікується як істотний для укрупнених груп послуг і значний для більш деталізованих.

Географічна структура як загального експорту, так і імпорту у 2017 р. порівняно з 2011 р. характеризується певною переорієнтацією на торгівлю з країнами Європейського Союзу (ЄС), частка яких в експорті збільшилась на 10,9 в. п. та складала 38,3 %, в імпорті – на 8,7 в. п. і складала 42,3 %. Натомість частка країн Співдружності Незалежних Держав (СНД) зменшилась в експорті на 19,1 в. п., в імпорті – на 21,2 %. При цьому обсяги експорту у грошовому виразі з країнами ЄС зменшились на 10,6 %, а імпорту – на 21,9 %, у той час як з країнами СНД скорочення експорту відбулось у 3 рази, імпорту – у 3,2 разу (табл. 6).

Дані свідчать, що від'ємне сальдо Україна мала за обома об'єднаннями країн як у 2011 р., так і в 2017 р., що було зумовлено перевищенням обсягів імпорту товарів над експортом. За рештою країн світу у сукупності сальдо зовнішньої торгівлі було позитивним.

Більш детальний аналіз географії зовнішньої торгівлі України дозволив виокремити десять ключових партнерів за обсягами експорту товарів у 2017 р., частка яких складала 48,0 % (рис. 10).

Порівняно з 2011 р. у 2017 р. суттєво зменшилась частка експорту товарів до Російської Федерації – на 19,9 в. п., що у грошовому виразі складало 15883,0 млн дол. США [3; 6].

Щодо географічної структури імпорту товарів, то за досліджуваний період також найсуттєвішим було скорочення частки товарів з Російської Федерації на 9,5 в. п., або на 21928,2 млн дол. США [3; 6]. Проте країна залишається на першому місці за обсягами імпорту в Україну (рис. 11).

Оцінку загальних коефіцієнтів структурних зрушень проведено на основі даних за усіма країнами світу, з якими здійснювалась торгівля товарами, а саме 178 країн-імпортерів та 183 країн-експортерів (табл. 7).

Величини структурних зрушень у географічній структурі експорту й імпорту товарів є достатньо близькими. За шкалою В. Рябцева рівень відмінності географічної структури експорту й імпорту товарів України класифікується як значний – більший для експорту. Такий самий результат демонструє лінійний коефіцієнт Л. Казинця, у той час як за квадратичним коефіцієнтом найбільш відмінності зафіксовано для імпорту.

Найбільші обсяги експорту послуг України надходять до Російської Федерації, хоча у 2017 р. відбулось зменшення їх частки у загальному обсязі експорту послуг на 9,0 в. п. (рис. 12).

Імпорт послуг був більш диференційованим за країнами, ніж експорт. Найбільші обсяги послуг

Географія зовнішньої торгівлі України [6]

Рік	Показник	Обсяги торгівлі		
		з країнами СНД	з країнами ЄС (28)	з іншими країнами світу
2011	Експорт товарів і послуг, млн дол. США	32420,0	22546,1	27220,3
	Частка, %	39,4	27,4	33,2
	Імпорт товарів і послуг, млн дол. США	38385,7	29879,8	20577,9
	Частка, %	43,2	33,6	23,2
	Сальдо, млн дол. США	-5965,7	-7333,6	6642,3
2017	Експорт товарів і послуг, млн дол. США	10674,2	20157,6	21747,7
	Частка, %	20,3	38,3	41,4
	Імпорт товарів і послуг, млн дол. США	12128,3	23330,2	19622,1
	Частка, %	22,0	42,3	35,7
	Сальдо, млн дол. США	-1454,1	-3172,6	2125,6
2011	Експорт товарів, млн дол. США	26177,0	18442,4	23774,8
	Частка, %	38,3	27,0	34,7
	Імпорт товарів, млн дол. США	37212,4	27065,9	18329,9
	Частка, %	45,0	32,8	22,2
	Сальдо, млн дол. США	-11035,4	-8623,5	5444,9
2017	Експорт товарів, млн дол. США	6916,4	17533,4	18814,9
	Частка, %	15,9	40,5	43,6
	Імпорт товарів, млн дол. США	11477,9	20799,4	17329,9
	Частка, %	23,1	41,9	35
	Сальдо, млн дол. США	-4561,5	-3266,0	1485
2011	Експорт послуг, млн дол. США	6243,0	4103,7	3445,5
	Частка, %	45,3	29,8	24,9
	Імпорт послуг, млн дол. США	1173,3	2813,9	2248
	Частка, %	18,8	45,1	36,1
	Сальдо, млн дол. США	6785,9	6527,4	6495,8
2017	Експорт послуг, млн дол. США	3763,9	3452,7	3497,7
	Частка, %	35,1	32,2	32,7
	Імпорт послуг, млн дол. США	650,4	2532,5	2293,2
	Частка, %	11,8	46,2	42
	Сальдо, млн дол. США	3113,5	920,2	1204,5

Таблиця 7

Зміни у географічній структурі експорту й імпорту товарів України

Показник	Значення	
	для експорту	для імпорту
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	0,32	0,29
Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	1,57	1,67
Індекс В. Рябцева	0,44	0,37

Джерело: авторські розрахунки.

у 2017 р. надходили зі США, та їх частка зросла порівняно з 2011 р. на 5,6 в. п., або на 138,6 млн дол. США. Суттєво зменшилась частка послуг з Кіпру – на 9,1 в. п. та Російської Федерації – на 7,4 в. п. (рис. 13).

Аналогічно оцінці загальних коефіцієнтів структурних зрушень у торгівлі товарами проведено оцінку торгівлі послугами за 158 країнами-імпортерами та 141 країною-експортером (табл. 8).

Результати розрахунків величин структурних зрушень у географії зовнішньої торгівлі послугами свідчать про те, що в експорті послуг відбулись значно менші зрушення, ніж у імпорті. За шкалою В. Рябцева рівень відмінності географічної структури експорту послуг характеризується як низький, а імпорту – як значний. Аналогічні результати отримано й за коефіцієнтами Л. Казинця.

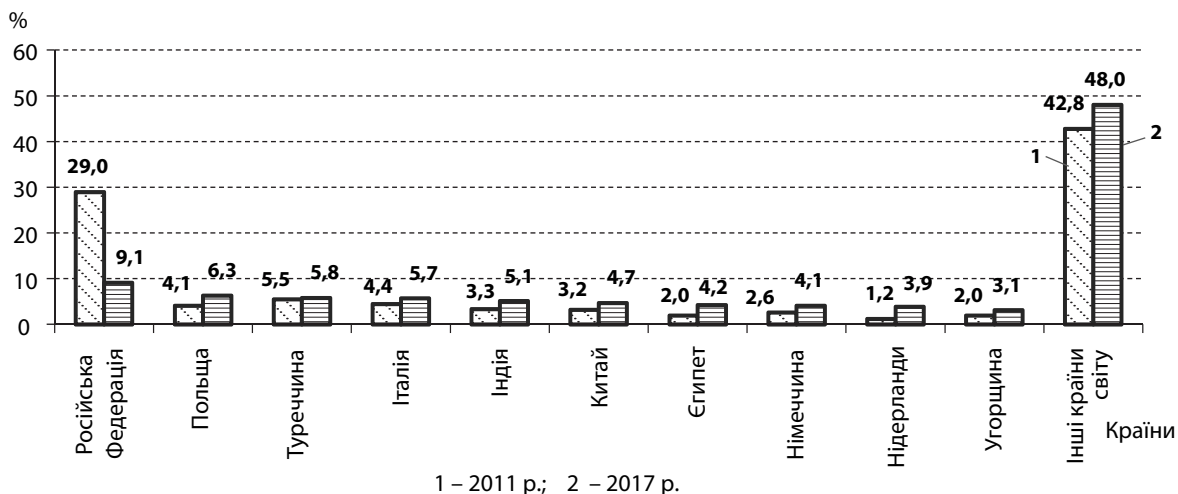

Рис. 10. Динаміка структури експорту товарів з України за окремими країнами світу у 2011 та 2017 рр. [3; 6]

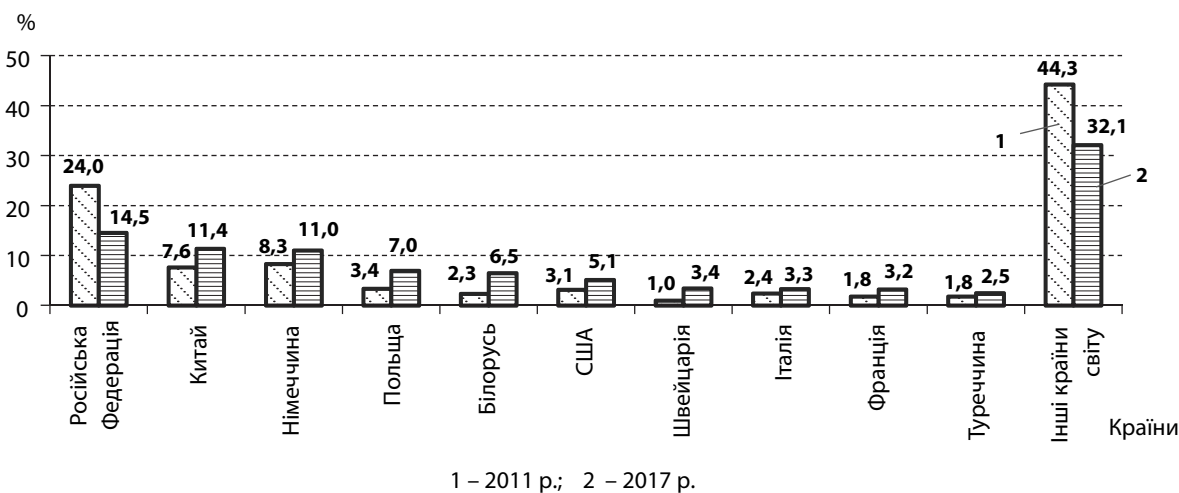

Рис. 11. Динаміка структури імпорту товарів в Україну за окремими країнами світу у 2011 та 2017 рр. [3; 6]

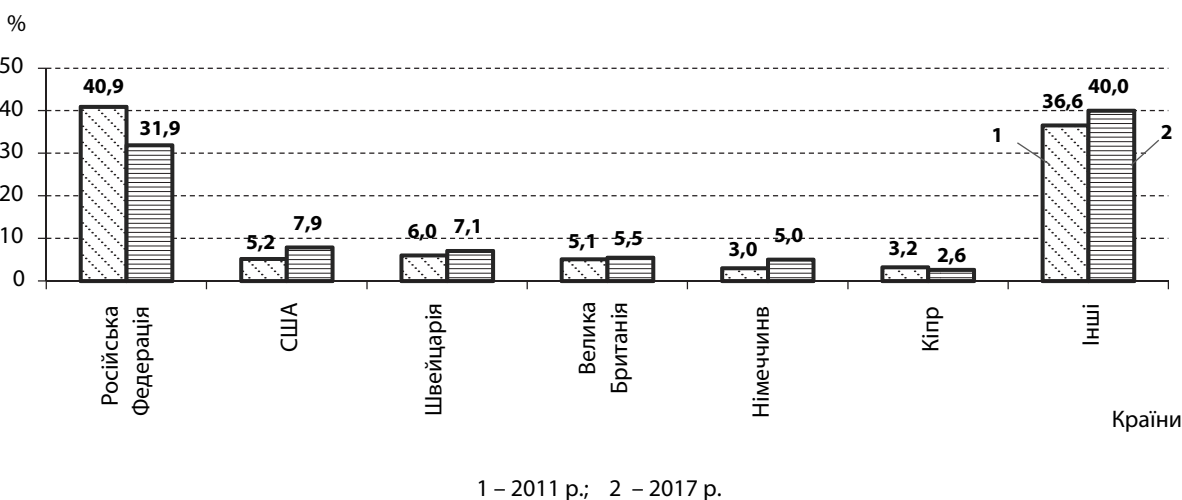
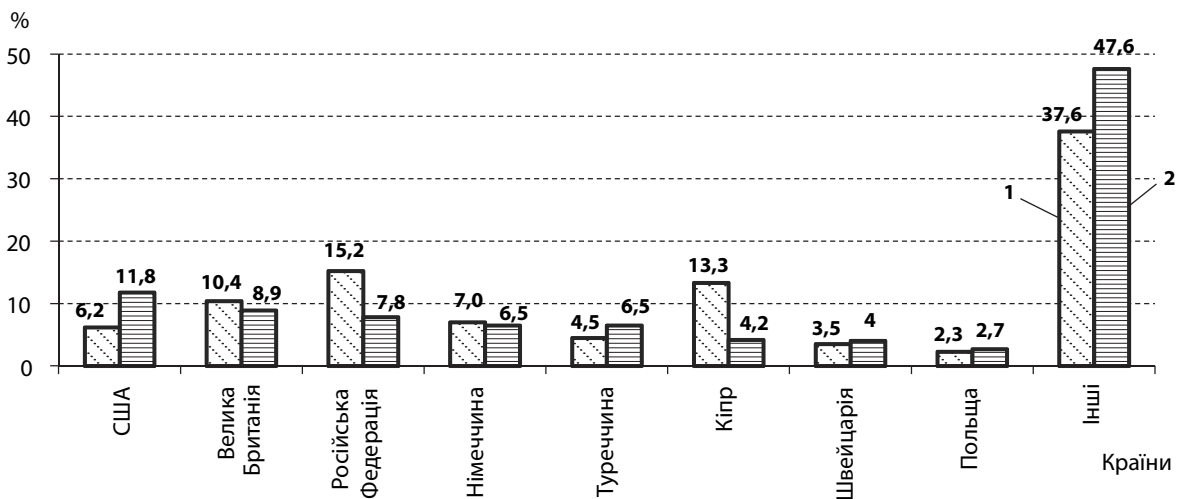

Рис. 12. Динаміка структури експорту послуг з України за окремими країнами світу у 2011 та 2017 рр. [3; 6]

1 – 2011 р.; 2 – 2017 р.

Рис. 13. Динаміка структури імпорту послуг в Україну з окремих країн світу у 2011 та 2017 рр. [3; 6]

Таблиця 8

Зміни у географічній структурі експорту й імпорту послуг України

Показник	Значення	
	для експорту	для імпорту
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	0,21	0,39
Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця, в. п.	0,68	1,20
Індекс В. Рябцева	0,11	0,31

Джерело: авторські розрахунки.

Основними експортерами товарів серед регіонів України, як у 2014 р., так і у 2017 р., були м. Київ, Дніпропетровська та Донецька області [13; 14]. У 2017 р. на них припадала майже половина всіх товарів, що експортувалися з країни (табл. 9).

Найбільшими імпортерами товарів у 2017 р. були м. Київ, Київська, Львівська та Донецька області. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами мали Волинська, Київська, Луганська, Львівська, Харківська області та м. Київ, причому найбільше від'ємне сальдо було саме по м. Києву – 10110,3 млн дол. США [13; 14].

Серед регіонів України за експортом послуг у 2017 р. лідирували м. Київ, Одеська, Миколаївська та Львівська області, а серед імпортерів – м. Київ, Дніпропетровська, Донецька та Одеська області. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі послугами спостерігалось у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Полтавській та Сумській областях, максимальним було значення цього показника у Дніпропетровської області – 125,5 млн дол. США [16].

Як показало проведене дослідження стану та динаміки зовнішньої торгівлі, на сьогодні в Україні у цій сфері наявне широке коло невирішених проблем, які

обумовлюють високі ризики зовнішньоекономічної безпеки країни (рис. 14).

ВИСНОВКИ

Протягом дослідженого періоду 2011–2017 рр. спостерігалось падіння обсягів зовнішньої торгівлі та переважання від'ємного торговельного сальдо, а також мали місце критично високі значення відношення загального експорту й імпорту до ВВП.

Незважаючи на наявність структурних зрушень у географії зовнішньої торгівлі на користь зростання частки обсягів товарообігу з країнами ЄС, Російська Федерація залишалась ключовим партнером у торгівлі товарами. Крім того, зростання частки країн ЄС відбувається здебільше за рахунок скорочення загальних обсягів зовнішньої торгівлі України, а не нарощування безпосередньо товарообігу з країнами об'єднання.

Низький рівень диверсифікації товарних позицій експорту та його сировинна спрямованість роблять економіку країни залежною від коливань цін на світових ринках. Це також свідчить про низьку конкурентоспроможність вітчизняної переробної промисловості щодо інтеграції у світові виробничо-збутові ланцюги.

Основними видами товарів, що імпортуються, є палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки, отже, економіка країни лишається залежною від імпортих енергоносіїв. При цьому спостерігається зростання частки імпортованої продукції машинобудування, що становить загрозу зростання залежності економіки від імпорту дорогої високотехнологічної продукції.

На регіональному рівні має місце деформована структура зовнішньої торгівлі, коли основним експортером та імпортером товарів і послуг є м. Київ.

Наявні дисбаланси у структурі експорту та імпорту України свідчать про відсутність виваженої, цілеспрямованої та ефективної експортно-імпоротної політики в країні, що становить загрозу зовнішньоекономічній безпеці.

Зовнішня торгівля за регіонами України у 2014 та 2017 рр. [13–16]

Регіони	Зовнішня торгівля товарами				Зовнішня торгівля послугами			
	у % до загального обсягу							
	експорт		імпорт		експорт		імпорт	
	2014	2017	2014	2017	2014	2017	2014	2017
Вінницька	1,4	2,8	0,8	0,8	0,6	0,7	0,2	0,2
Волинська	1,3	1,6	1,4	2,7	0,5	0,6	0,3	0,5
Дніпропетровська	16,3	16,3	8,5	9,3	3,3	1,2	5,8	4,2
Донецька	15,6	10,2	3,9	4,1	4,1	1,2	5,5	3,6
Житомирська	1,2	1,4	0,5	0,9	0,3	0,5	0,2	0,2
Закарпатська	2,6	3,3	3,2	2,7	1,7	2,4	0,5	0,4
Запорізька	6,9	6,9	2,9	2,7	1,7	1,6	1,2	1,0
Івано-Франківська	0,9	1,5	0,9	1,3	0,6	0,5	0,4	0,3
Київська	3,4	4,0	6,9	6,9	3,3	2,4	3,5	2,9
Кіровоградська	1,5	1,0	0,4	0,5	0,3	0,2	0,5	0,3
Луганська	3,5	0,5	1,9	0,6	1,2	0,3	2,2	0,7
Львівська	2,4	3,7	4,5	4,4	3,6	4,4	1,3	1,1
Миколаївська	3,4	4,4	1,2	1,6	4,1	4,3	0,8	0,6
Одеська	3,3	4,2	3,8	2,9	8,9	7,3	3,4	3,5
Полтавська	3,9	4,3	2,0	2,3	0,8	0,3	3,1	2,6
Рівненська	0,9	0,9	0,5	0,7	0,4	0,3	0,4	0,3
Сумська	1,4	1,6	1,0	1,1	0,4	0,4	0,8	0,6
Тернопільська	0,7	0,9	0,6	0,7	0,5	0,5	0,1	0,2
Харківська	3,4	2,8	3,5	3,3	2,6	2,8	2,0	0,8
Херсонська	0,7	0,7	0,3	0,4	0,3	0,3	0,1	0,2
Хмельницька	0,9	1,1	0,6	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2
Черкаська	1,2	1,4	0,8	0,8	0,2	0,3	0,5	0,3
Чернівецька	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,0	0,0
Чернігівська	1,3	1,4	1,0	0,9	0,2	0,2	0,5	0,4
м. Київ	21,3	22,5	37,1	40,0	31,1	28,5	40,1	45,9

Примітка: з урахуванням нерозподілених обсягів послуг за регіонами.

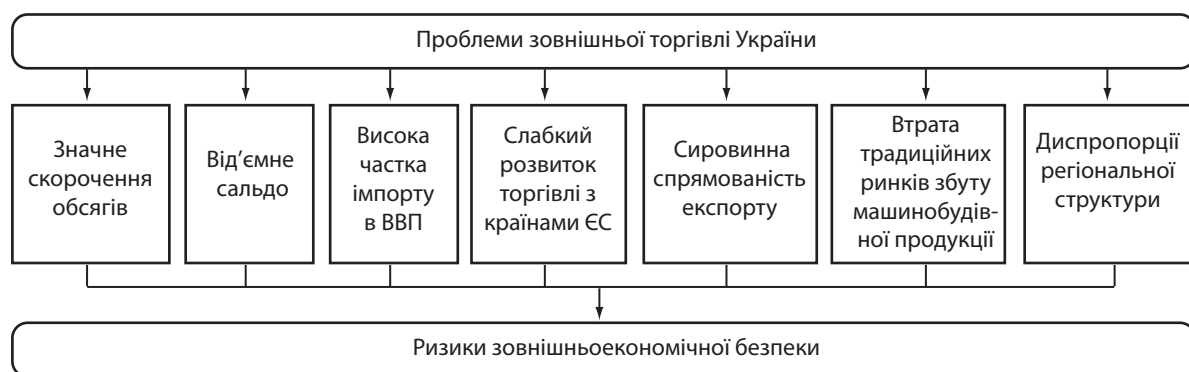

Рис. 14. Негативні явища у зовнішній торгівлі України

Окремої уваги потребує дотримання міжнародних стандартів виробництва, які набули чинності на території України із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. Окупація територій та війна на сході країни вимагають переорієнтації зовнішньоекономічної діяльності та пошуку нових ринків збуту продукції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Хаустова В. Є., Григорова-Беренда Л. І. Оцінка та діагностика зовнішньоекономічної безпеки України : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2013. 192 с.
2. Оцінка наслідків членства України у світовій організації торгівлі : монографія / за заг. ред. М. О. Кизима, І. Ю. Матюшенка. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. 212 с.
3. Зовнішня торгівля України. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2012. 101 с.
4. Зовнішня торгівля України. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2013. 98 с.
5. Зовнішня торгівля України. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2016. 101 с.
6. Зовнішня торгівля України. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 85 с.
7. Гавловська Н. І., Амонс Н. С. Проблеми зовнішньоекономічної безпеки України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3, Т. 2. С. 217–219.
8. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання (2010–2016) // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України // Міністерство економічного розвитку і торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=dacb14b1-6f6b-4e14-8f30-40850c221b22>
10. Перстнева Н. П. Критерии классификации показателей структурных различий и сдвигов. *Фундаментальные исследования. Экономические науки*. 2012. № 3. С. 478–482.
11. Романова Т. В. Интегральные показатели оценивания структурных зрушень в економіці. *Економіка і регіон*. 2016. № 6. С. 20–27.
12. Елхина И. А. Структурные сдвиги и структурные различия хозяйственных систем России. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/strukturnye-sdvigi-i-strukturnye-razlichiya-hozyaystvennyh-sistem-v-rossii>
13. Обсяги експорту-імпорту товарів за регіонами України за 2014 рік (уточнені дані) // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2017 році // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Обсяги експорту-імпорту послуг за регіонами у 2014 році (уточнені дані). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/zd/oep/oep_u/arh_oep2014.html
16. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі послугами¹ у 2017 році // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

- Havlovska, N. I., and Amons, N. S. "Problemy zovnishnyoeconomichnoi bezpeky Ukrainy" [Problems of foreign economic security of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 3 (2014): 217-219.
- Khaustova, V. Ye., and Hryhorova-Berenda, L. I. *Otsinka ta diagnostyka zovnishnyoeconomichnoi bezpeky Ukrainy* [Assessment and Diagnostics of Ukraine's Foreign Economic Security]. Kharkiv: VD «INZHEK», 2013.
- "Obsiahy eksportu-importu posluh za rehionamy u 2014 rotsi (utochneni dani)" [Volume of export-import services by region in 2014 (revised data)]. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/zd/oep/oep_u/arh_oep2014.html
- "Obsiahy eksportu-importu tovariv za rehionamy Ukrainy za 2014 rik (utochneni dani)" [Volume of export-import of goods by regions of Ukraine for 2014 (clarified data)]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrainy u svitovii orhanizatsii torhivli* [An assessment of the consequences of Ukraine's membership in the world trade organization]. Kharkiv: VD «INZHEK», 2014.
- Perstneva, N. P. "Kriterii klassifikatsii pokazateley strukturnykh razlichiy i sdvigov" [Criteria for the classification of indicators of structural differences and shifts]. *Fundamentalnyye issledovaniya. Ekonomicheskiye nauki*, no. 3 (2012): 478-482.
- "Rehionalni obsiahy zovnishnyoi torhivli posluhamy u 2017 rotsi" [Regional volumes of foreign trade in services in 2017]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Rehionalni obsiahy zovnishnyoi torhivli tovaramy u 2017 rotsi" [Regional volumes of foreign trade in goods in 2017]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Romanova, T. V. "Intehralni pokaznyky otsiniuvannia strukturnykh zrushen v ekonomitsi" [Integral indicators of the estimation of structural changes in the economy]. *Ekonomika i rehion*, no. 6 (2016): 20-27.
- "Tendentsii rozvytku zovnishnyoi torhivli Ukrainy" [Trends in the development of foreign trade in Ukraine]. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli. <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=dacb14b1-6f6b-4e14-8f30-40850c221b22>
- "Valovy vnutrishnii produkt za katehoriiami kintsevoho vykorystannia (2010-2016)" [Gross Domestic Product by Categories of End-use (2010-2016)]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Yelkhina, I. A. "Strukturnyye sdvigi i strukturnyye razlichiya khozyaystvennykh sistem Rossii" [Structural changes and structural differences in the economic systems of Russia]. *Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo sotsialno-ekonomicheskogo universiteta*. <https://cyberleninka.ru/article/v/strukturnye-sdvigi-i-strukturnye-razlichiya-hozyaystvennyh-sistem-v-rossii>
- Zovnishnia torhivlia Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk* [Foreign Trade of Ukraine. Statistical Collection]. Kyiv, 2012.
- Zovnishnia torhivlia Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk* [Foreign Trade of Ukraine. Statistical Collection]. Kyiv, 2013.
- Zovnishnia torhivlia Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk* [Foreign Trade of Ukraine. Statistical Collection]. Kyiv, 2016.
- Zovnishnia torhivlia Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk* [Foreign Trade of Ukraine. Statistical Collection]. Kyiv, 2018.